

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

МИКИТЮК ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 801.82:821.112.2-2

**КОМПЛІМЕНТ ЯК МОВЛЕННЄВИЙ АКТ
(НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ
ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ ХVІІІ–ХХ СТ.)**

10.02.04 – германські мови (німецька)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Петращук Наталія Євгенівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри німецької філології.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Піхтовнікова Лідія Сергіївна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри німецької філології
та перекладу;

кандидат філологічних наук, доцент
Лисецька Наталія Григорівна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри німецької філології.

Захист відбудеться “3” березня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.15 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, факультет іноземних мов, ауд. 405).

Із дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано “2” лютого 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

О. В. Татаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У реферованій роботі комплексно досліджено мовленнєвий акт (МА) комплімент у німецькомовних драматичних творах XVIII–XX ст. у межах антропоцентричної наукової парадигми із застосуванням лінгвопрагматичного та системно-діяльнісного підходів у поєднанні з лінгвокультурологічним та психолінгвістичним аспектами, що дозволило всебічно проаналізувати комплімент та вивчити еволюцію його лінгвопрагматичних властивостей як результату внутрішнього розвитку мови та змін комунікативних потреб суспільства певного лінгвокультурного етносу.

Різні аспекти компліменту неодноразово ставали предметом аналізу мовознавчих студій, зокрема його соціо- та прагмалінгвістичні особливості досліджували Ч. Адачі, А. Гендерсон, Р. К. Герберт, К. Дуттлінгер, А. В. Колегаєва, А. Мустафа, А. Померантц, Г. Стрейт, Дж. Холмс; структурно-семантичні характеристики компліменту як МА вивчали Н. Вольфсон, Л. О. Кокойло, Дж. Манес, Н. А. Трофімова; жанрові особливості компліменту аналізували А. Вежбицька, В. В. Дементьєв, М. В. Китайгородська, Н. Н. Розанова, О. Б. Сиротиніна, М. Ю. Федосюк; етнокультурну специфіку компліменту розглядали В. Я. Міщенко, І. В. Сальнікова; контрастивний аналіз компліментів у різних лінгвокультурах здійснювали К. Вертвайн, К. Гохрайнер, А. Голято, Н. Кузенна, Л. Міроновші, С. Ніколайсен, Н. Ніксдорф, Ю. Пробст, Б. М. Фаренкія; барокові компліменти охарактеризували М. Беетц, К.-Г. Гьоттерт, С. Стівс; як регулятивний МА комплімент описала Е. В. Мурашкіна, як оцінний МА – А. Ю. Синбулатова, як маніпулятивну стратегію позитиву – І. Ю. Шкіцька, як комунікативно-мовленнєву ситуацію – Є. В. Зверєва. Проте досі залишаються невисвітленими чимало проблем, пов'язаних з особливостями функціонування компліменту в мовленні, зокрема в німецькомовній лінгвокультурі. Аналіз наведених вище робіт засвідчив, що діахронний розвиток компліменту на матеріалі німецьких літературних творів дотепер не став предметом окремого дослідження як в українському, так і зарубіжному мовознавстві.

Актуальність теми дослідження обумовлена загальною орієнтацією сучасної лінгвістики на вивчення мовлення як динамічного процесу, значущістю національно-культурної специфіки мовленнєвої поведінки, а також необхідністю комплексного аналізу компліменту та його еволюції в німецькомовних драматичних творах XVIII–XX ст.

Дисертація має зв'язок із темами досліджень, які розробляє кафедра німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка, з науковою темою «Художні дискурси: форми, жанри, норми», № держреєстрації 0111 U 005536. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка, протокол № 25/2 від 23 лютого 2011 року.

Мета дисертаційної роботи полягає в комплексному аналізі МА компліменту та його еволюції у текстах німецькомовних драматургів XVIII–XX ст. Поставлена мета передбачає розгляд таких завдань:

- сформулювати теоретичні засади вивчення компліменту та експлікувати його дефініцію;
- відмежувати комплімент від суміжних МА та виокремити умови його реалізації;
- дослідити комунікативні інтенції мовця та їхню еволюцію протягом XVIII–XX ст.;
- з'ясувати функції компліменту в драматичному діалозі та простежити динаміку їхніх змін;
- проаналізувати тематично-сміслові особливості компліментів упродовж XVIII–XX ст.;
- описати типи реакції на комплімент та виявити можливі зміни в сприйнятті компліментів;
- простежити динаміку впливу екстралінгвальних чинників на висловлення компліментів;
- ідентифікувати мовні особливості реалізації прямих та непрямих компліментів.

Об'єкт дослідження – МА комплімент у фрагментах текстів німецькомовних драматичних творів XVIII–XX ст..

Предмет дослідження – лінгвопрагматичні особливості реалізації МА компліменту в синхронному та діахронному аспектах.

Матеріалом дослідження слугували 1555 текстових фрагментів, що містять МА комплімент, виокремлені методом суцільної вибірки з 8-томної антології німецькомовних драматичних творів під загальною назвою «Der Kanon. Die deutsche Literatur. Dramen» (2004 р.) за редакцією М. Райх-Раніцкі. Антологія налічує 43 драматичні твори 23-ох німецькомовних письменників (Г. Е. Лессінга, Ф. Шиллера, Й. В. Гете, Г. ф. Кляйста, Ф. Раймунда, Й. Нестроя, К. Граббе, Г. Бюхнера, Ф. Геббеля, А. Шніцлера, Г. ф. Гофмансталя, Ф. Ведекінда, К. Штернгейма, Г. Гауптманна, О. ф. Горвата, Б. Брехта, М. Фріша, Ф. Дюрренматта, П. Вайса, Т. Бернгарда, Б. Штрауса, Г. Мюллера, П. Гакса) від середини XVIII до кінця XX століття загальним обсягом 4434 сторінки.

Методологія та методи дослідження. Дослідження виконано в межах антропоцентричної наукової парадигми із застосуванням двох підходів: *лінгвопрагматичний* дозволяє розглянути комплімент у межах прагматики, розпізнати стратегію, комунікативні інтенції мовця, функціональні та тематично-сміслові особливості компліментів, реакцію на комплімент, вплив екстралінгвальних чинників, типи прямих і непрямих компліментів; *системно-діяльнісний* підхід уможливує аналіз компліменту з погляду нових дослідницьких парадигм – *історичної прагмалінгвістики*, що вивчає еволюцію прагматичних властивостей мовленнєвої комунікації як результату внутрішнього розвитку мови й змін комунікативних потреб, зумовлених розвитком суспільства та культури, а також *діахронної лінгвокультурології*, що досліджує зміни лінгвокультурного стану етносу. Для досягнення визначеної мети та вирішення поставлених завдань у пропонованій роботі застосовано: *метод суцільної вибірки* забезпечив достовірність результатів аналізу компліменту в драматичному творі; *прийом інтеннт-аналізу* допоміг визначити комунікативні наміри мовців під час висловлення компліментів,

розкрити прихований підтекст імпліцитних МА; *методом дискурсивного аналізу* визначено вплив екстралінгвальних чинників на висловлення компліментів; *класифікаційний метод* застосовано для систематизації різновидів реакції на комплімент, типів прямої та непрямой реалізації компліментів; *методом лінгвокультурологічного аналізу* з'ясовано культурно значущу інформацію для діахронного дослідження компліментів, виявлено зміну моральних та етичних цінностей, еволюцію комунікативних потреб суспільства та їхнє відображення в становленні поняття ввічливості та його реалізації в компліменті протягом XVIII–XX ст.; *методом кількісного підрахунку* встановлено співвідношення інтенційних, функціональних, тематично-сміслових особливостей компліменту, різновидів реакції на комплімент, типів реалізації експліцитних та імпліцитних смислів під час висловлення прямих і непрямих компліментів у синхронії та діахронії.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* 1) *досліджено* комплімент як комплексний МА на матеріалі німецькомовних драматичних творів XVIII–XX ст.; 2) *розглянуто* еволюцію компліменту в межах історичної прагмалінгвістики та діахронної лінгвокультурології; 3) *виявлено* вплив суспільно-історичних подій на формування етнокультурних та ввічливих норм спілкування в драматичному творі та їхнє відображення в комунікативних інтенціях мовця, функціонуванні та тематиці компліментів; 4) *встановлено* зміни в типах реакції на комплімент протягом семи літературних епох; 5) *визначено* динаміку впливу екстралінгвальних чинників на висловлення компліменту.

Теоретичне значення роботи полягає у встановленні лінгвопрагматичного статусу компліменту як МА, його відмежуванні від суміжних МА, визначенні компліменту та умов його реалізації, що є внеском у розвиток лінгвістичної прагматики та теорії ввічливості. Аналіз специфіки функціонування МА компліменту в німецькомовних драматичних творах збагачує теорію мовленнєвих актів. Лінгвопрагматичний аналіз компліменту протягом XVIII–XX ст. є внеском у розвиток історичної прагмалінгвістики та діахронної лінгвокультурології.

Практичне значення отриманих результатів дозволяє застосувати їх у нормативних курсах із «Лінгвістичної прагматики», стилістики німецької мови, спецкурсах з комунікативної лінгвістики, лінгвістичного аналізу тексту, соціолінгвістики, історичної прагмалінгвістики, на заняттях з аналітичного читання та інтерпретації тексту, для створення навчально-методичних посібників відповідної тематики та під час виконання дипломних та курсових робіт.

Основні положення, які виносимо на захист:

1. Комплімент – це поліфункціональний емотивно-оцінний фатичний МА, через який мовець виражає власні емоції, позитивно оцінює внутрішній світ, зовнішність, досягнення, вміння чи власність адресата, встановлює солідарність і комунікативну рівновагу та впливає на співрозмовника, який через позитивну, негативну чи гібридну реакції вербально або невербально реагує на комплімент. Обов'язковими умовами реалізації компліменту є контекстуальні та фонові знання мовця та адресата, психологічні, ситуативні та логічні пресупозиції, комунікативна мета, щирість, прагматична коректність та відчуття симпатії до адресата.

2. Комплімент розглядаємо як ситуативно обумовлену комунікативну подію, що має таку горизонтальну структуру: мотив → позитивна стратегія ввічливості →

почуття / емоції → комунікативні інтенції → висловлення компліменту → функції → реакція на локуцію та іллокуцію.

3. Поліфункціональність компліменту не дозволяє однозначно визначити його провідну функцію, оскільки мовець переслідує декілька комунікативних цілей: *вираження емоцій, встановлення солідарності та комунікативної рівноваги, вплив на адресата.*

4. Компліменти в драматичних творах поділяємо за способом вираження комунікативної інтенції на *прямі та непрямі*, за ступенем експлікації смислу на *прямі перформативні, прямі експліцитні, непрямі експліцитні та непрямі імпліцитні.*

5. У німецькій лінгвокультурі XVIII–XX ст. компліменту не притаманне перформативне вираження, усталена синтаксична форма та вживання конвенційних мовних засобів.

6. Перлокутивний ефект компліменту в текстах німецькомовних драм XVIII–XX ст. виражається *позитивною, негативною або гібридною реакцією* адресата.

7. Еволюція компліменту в драматичних текстах свідчить про тенденцію розвитку смислової структури компліменту від емоційного до раціонально-прагматичного, що зумовлено зміною морально-етичних та культурно-естетичних цінностей німецькомовного етносу.

8. Суспільно-історичні події є визначальними під час формування етнокультурних та ввічливих норм спілкування та позначаються на тематиці й проблематиці драматичного твору. На комунікативні інтенції мовця, частотність уживання прямих та непрямих компліментів, типи реакцій на комплімент, тематику, функціональні особливості компліментів та їхню мовну реалізацію впливають норми ввічливості.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням. Статей, написаних у співавторстві, немає.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлено в доповідях на *восьми* наукових та науково-практичних конференціях: на «Конференції для колишніх стипендіатів фонду Ганса Зайделя» (Львів, 2010); на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2015); на науково-звітних конференціях професорсько-викладацького складу ЛНУ імені Івана Франка (Львів, 2015-2016 рр.); на міжнародних колоквиумах аспірантів: «Ukrainisch-deutsches Doktorandenkolloquium» (Славське, 2010), «Forschungsaspekte der ukrainisch-deutschen Nachwuchsgermanistik» (Трускавець, 2014), «Junge Germanistik im interkulturellen Dialog» (Львів, 2015), «Neue Tendenzen in germanischer Forschung» (Львів, 2016). Дисертацію обговорено на розширеному засіданні кафедри німецької філології та кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2016).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертації висвітлено в *дев'яти* одноосібних публікаціях: у *п'ятьох* статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених МОН України, в *одній* статті в зарубіжному виданні та тезах доповідей *трьох* наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (281

позиція, з яких 43 найменування джерел ілюстративного матеріалу) та 17 додатків. Повний обсяг дисертації – 236 сторінок, основний текст викладено на 191 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, фактичний матеріал, методологію та методи дослідження, наукову новизну дисертації, схарактеризовано теоретичне і практичне значення отриманих результатів, сформульовано основні положення, які виносимо на захист, указано особистий внесок здобувача, форми апробації, публікації, обсяг та структуру роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні передумови дослідження мовленнєвого акту компліменту»** розкрито теоретичні питання, важливі для характеристики компліментів та реакцій на них, зокрема комплімент проаналізовано з погляду психології та психолінгвістики, обґрунтовано важливість дослідження компліменту в лінгвокультурному аспекті, розглянуто категорії прагмалінгвістики – МА та МЖ та визначено місце компліменту в теорії мовленнєвих актів (ТМА) та теорії мовленнєвих жанрів (ТМЖ), охарактеризовано комплімент як складову теорії ввічливості та з погляду принципів мовленнєвої комунікації, досліджено секвенційний характер компліменту, відмежовано його від таких суміжних МА як похвала, лестощі, вітання та привітання, а також від іронічних та етикетних компліментів, сформульовано методологічні засади та методи вивчення компліменту в німецькомовних драматичних творах.

Багатоаспектний характер компліменту потребує залучення здобутків різних гуманітарних дисциплін для його аналізу та осмислення. Основним теоретичним підходом у пропонованій роботі вважаємо лінгвопрагматичний, що в поєднанні з психолінгвістикою, історичною прагмалінгвістикою та лінгвокультурологією дозволяє комплексно дослідити комплімент як елемент людського спілкування.

Із погляду психології та психолінгвістики комплімент ґрунтується на важливих емоційно-психологічних потребах у: любові, повазі, самореалізації, визнанні, спілкуванні та позитивних емоціях. Зовнішнім стимулом для компліменту вважаємо адресата, його внутрішній світ, зовнішність, досягнення, вміння чи власність. Цей стимул формує або стійке почуття симпатії, що є визначальним для виникнення компліменту, або швидкоплинні емоції як психічні процеси ситуативного характеру. Емоції та почуття мовця втілюються в його комунікативні наміри.

Культурне середовище, у якому перебувають співрозмовники та значення компліменту в певній культурі впливають на вибір цінностей, що вербалізуються під час висловлення компліментів. Лінгвокультурні особливості компліменту розглядаємо з аспекту *діахронної лінгвокультурології*, «у межах якої вивчаються зміни лінгвокультурного стану етносу (національної лінгвокультурної спільноти) в конкретний період часу» (Ф. С. Бацевич, Г. Ю. Богданович).

Основною одиницею дослідження обрано МА як «цілеспрямовану мовленнєву дію, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, які прийнятні в певному суспільстві» (Ф. С. Бацевич). Згідно з ТМА, комплімент можна трактувати як МА, за допомогою якого висловлюють почуття, емоції та ставлення до співрозмовника, відтак у залежності від класифікації МА комплімент зараховуємо: до *кондуктивів* (Дж. Остін), *експресивів* (Дж. Серль), до класу *актів*

визнання (К. Бах та Р. Гарніш), до МА, що віддзеркалюють ставлення мовця (Б. Фрейзер), експресивів з взаємною преференцією, що виражають симпатію (С. Мартен-Клеф). Окрім того, комплімент може належати і до класу констативів (К. Бах та Р. Гарніш), що відповідають *репрезентативам* або *асертивам* (Дж. Серль), адже, висловлюючи позитивне ставлення до чогось, мовець стверджує, що це відчуває, тобто констатує певний стан справ. Елементом пропозиційного змісту компліменту є позитивна оцінка одного з аспектів, що стосується слухача – внутрішнього світу, зовнішнього вигляду тощо.

Комплімент визначаємо як неінституційний, неконвенційний, а відтак і неритуальний МА, тобто предметом розгляду пропонованого дослідження є щирий та доброзичливий комплімент, який також відмежовуємо від *етикетних* та *іронічних компліментів*. Маркерами щирості автора компліменту є його почуття, емоції, наміри щодо адресата. Щирий комплімент досліджуємо як елемент *позитивної стратегії ввічливості*, що базується на зближенні співрозмовників. У межах *принципу кооперації* Г. П. Грайса щирим компліментам характерне дотримання *максими якості* та *максими доречності*. У теорії максим мовленнєвого спілкування Дж. Ліча компліменту стосуються насамперед *максими схвалення, скромності та симпатії*, йому притаманне порушення *максим згоди, тактовності та великодушності*.

Комплімент розглядаємо як ситуативно обумовлену комунікативну подію, що має таку горизонтальну структуру: мотив → позитивна стратегія ввічливості → почуття / емоції → комунікативні інтенції → висловлення компліменту → функції → реакція на локуцію та іллокуцію.

У другому розділі «Лінгвопрагматичні особливості компліменту в німецькомовних драматичних творах» подано дефініцію компліменту та визначено умови його реалізації, виокремлено основні комунікативні інтенції мовця та показано їхнє відображення у функціях компліментів, проаналізовано тематично-сміслові особливості компліментів, досліджено реакцію на комплімент, вплив екстралінгвальних чинників (статусу та статі) на висловлення компліментів, висвітлено мовні особливості експлікації смислу під час висловлення прямих та непрямих компліментів.

Комплімент визначаємо як поліфункціональний емотивно-оцінний фатичний МА, через який мовець виражає власні емоції, позитивно оцінює внутрішній світ, зовнішність, досягнення, вміння чи власність адресата, встановлює солідарність і комунікативну рівновагу та впливає на співрозмовника, який через позитивну, негативну чи гібридну реакції вербально або невербально реагує на комплімент. Обов'язковими умовами реалізації компліменту є контекстуальні та фонові знання мовця та адресата, психологічні, ситуативні та логічні пресупозиції, комунікативна мета, щирість, прагматична коректність та відчуття симпатії до адресата. У драматичному тексті адресати часто порушують *умову позитивного чи негативного сприйняття* та *умову присутності* щонайменше двох суб'єктів мовлення.

Компліменту притаманна прагматична багатозначність, тобто залежно від ситуації мовець може виражати через нього різні *комунікативні інтенції*. Поняття комунікативних інтенцій та функцій співвідносимо так: якщо розглядаємо висловлення компліменту з позиції мовця, говоримо про його комунікативні

інтенції, якщо ж беремо до уваги конкретне втілення певної інтенції в компліменті, то визначаємо функції компліменту. Відтак розрізняємо п'ять головних інтенцій мовця:

1) Найчисельнішу групу (37 % (576 МА компліментів (МАК)) складає комунікативний намір мовця *виразити* власні, спонтанні, позитивні *емоції*. Ці компліменти виконують такі функції: а) вияв захоплення (17,5 % (272 МАК)): **(1)** SPITTA *nimmt Walburga in den Arm: Du Brave! du Tapfere! Siehst du, jetzt weiß ich erst, was ich an dir besitze! weiß ich erst, was für ein Schatz du eigentlich bist. Heiß. Und wie schön du aussiehst, Walburga.* WALBURGA *Nicht! Nicht! – Ich vertraue dir, Erich, weiter ist es doch nichts»* (G. Hauptmann «Die Ratten»); б) вияв поваги та визнання (10,4 % (161 МАК)): **(2)** «RUYSUM [...] *Er schießt wie sein Herr, er schießt wie Egmont.* BUYCK *Gegen ihn bin ich nur ein armer Schlucker [...]* (J. W Goethe «Egmont»); в) флірт чи зваблення (7,8 % (121 МАК)): **(3)** «DIRNE *Komm, mein schöner Engel.* SOLDAT *wendet sich um und geht wieder weiter»* (A. Schnitzler «Reigen»); г) освідчення в коханні (1,4 % (22 МАК)): **(4)** «MARGARETE *Bester Mann! von Herzen lieb' ich dich!»* (J. W. Goethe «Faust»).

2) Комунікативна інтенція мовця *встановити солідарність* (29,9 % (465 МАК)), а компліменти виконують функції: а) вияв солідарності чи симпатії (25,1 % (391 МАК)): **(5)** «HAUPTMANN *Gut Woyzeck. Du bist ein guter Mensch, ein guter Mensch [...]* (G. Büchner «Woyzeck»); б) початок розмови / привітання / встановлення контакту (4,8 % (74 МАК)): **(6)** «RITTMEISTER *taucht auf [...]: Küß die Hand, schöne Frau Valerie! [...].* VALERIE *Darf ich Ihnen etwas von meiner Salami, Herr Rittmeister?»* (Ö. v. Horváth «Geschichten aus dem Wiener Wald»).

3) Компліменти, висловлені з метою *встановлення комунікативної рівноваги* (22,3 % (346 МАК)), виконують функції: а) пом'якшення критики (9,2 % (143 МАК)): **(7)** «ILL *Schön, dein Kleid, Ottilie. Doch gewagt, findest du nicht? DIE TOCHTER* *Ach geh, Vater. [...]* *Da solltest du erst mein Abendkleid sehen»* (F. Dürrenmatt «Der Besuch der alten Dame»); б) завуалювання прохань (5,2 % (81 МАК)): **(8)** «GRAF VOM STRAHL *So, meine wackern Köhler; leuchtet mir!»* (H. v. Kleist «Das Käthchen von Heilbronn»); в) вияв вдячності (4,2 % (66 МАК)); г) пом'якшення відмови (1,9 % (29 МАК)); г) елемент вибачення (0,9 % (14 МАК)); д) пом'якшення образи (0,8 % (13 МАК)).

4) Через комплімент мовець намагається позитивно *вплинути на адресата*, а саме підбадьорити його (10,2 % (159 МАК)): **(9)** «OBERBÜRGERMEISTER *Sie sind ein Jüngling geblieben, Herr Geheimrat!* GEHEIMRAT CLAUSEN *Dieses Kompliment gebe ich an meinen Freund Geiger weiter, Herr Oberbürgermeister! [...]*» (G. Hauptmann «Vor Sonnenuntergang»).

5) Комунікативний намір мовця полягає в засвідченні *ввічливого ставлення до адресата*, тобто компліменти є виявами конвенційної ввічливості (0,84 % (13 МАК)): **(10)** «DIE KNECHTE *zur Mitte eintretend: Wir machen alle unser Kompliment.* TITUS *Aha, meine Untergebenen! Ihr tragt mir's Obst nach!»* (J. Nestroy «Der Talisman»).

У тематично-смісловому аспекті охарактеризовано такі головні теми компліментів: *внутрішній світ* (52,3 % (813 МАК)) (див.: Приклади **1, 4, 5, 8**); *досягнення та вміння* (21,2 % (330 МАК)) (див.: Приклад **2**); *зовнішність* (20,5 %

(319 МАК)) (див.: Приклади **1, 3, 6, 9**) та *власність* (4,6 % (72 МАК)) адресата (див.: Приклад **7**).

Виокремлено три види реакції на комплімент: *позитивну, негативну та гібридну*. Найпоширенішою є негативна реакція (54,1 % (650 МАК)) (див.: Приклади **1, 3, 6, 10**): компліменти *ігнорують* (29,8 % (463 МАК)) (див.: Приклад **6**), *абсолютно відхиляють* (8,3 % (129 МАК)) (див.: Приклад **1**); *перепитують* мовця (6,1 % (95 МАК)); *змінюють тему розмови* (2,8 % (44 МАК)); *перебивають* співрозмовника (1,7 % (27 МАК)); *висловлюють сумнів* (1,7 % (26 МАК)) та *сарказм або іронію* (1,0 % (15 МАК)) (див.: Приклад **10**). У дослідженні виявлено також низку *негативних невербальних реакцій* (2,7 % (42 МАК)): байдужість (див.: Приклад **3**), приголомшеність, здивування та неспокій, удар, переляк, страждання, лють, прикидання, страх, роздратування, мовчання, розпач, іронічний сміх тощо.

Позитивна реакція 16,8 % (219 МАК) відбувається через: 1) *прийняття компліменту* (5,3% (83 МАК)): *підтвердження* компліменту (3,3 % (52 МАК)): **(11)** «ANLAGE Deine Zeichnungen sind aber schön. LOTTE Ja» (B. Strauß «Groß und klein»); *висловлення радості* (1,0 % (16 МАК)); *подяка* (0,6 % (9 МАК)) та *самовихваляння* (0,4 % (6 МАК)); 2) *зустрічні позитивні висловлювання* (7,4 % (115 МАК)), що представлені *компліментами у відповідь* (5,2 % (81 МАК)); *підбадьоренням* (1,1 % (17 МАК)); *похвалою* (0,5 % (8 МАК)); *лестощами* (0,4 % (6 МАК)); *пропозицією* (0,2 % (3 МАК)). Серед *позитивних невербальних реакцій* (4,1 % (64 МАК)) виявлено поклін, зворушення, обійми, усмішку, збентеження, радість, здивування, сльози, спантеличення, оплески, поцілунок, мовчання тощо: **(12)** DIREKTOR HASSENREUTER *nimmt ihr den Schleier ab: Mädel, du bist ja noch jünger geworden!* ALICE RÜTTERBUSCH *hochrot, beglückt [...]* (G. Hauptmann «Die Ratten»);

Гібридна реакція (8,7 %) містить ознаки як прийняття, так і відхилення компліменту з метою уникнення самовихваляння: адресант *коментує* об'єкт позитивної оцінки (4,8 % (75 МАК)); *знецінює, послаблює чи обмежує компліментарну оцінку* (2,6 % (40 МАК)) (див.: Приклад **2**); *зміщує акцент* на інших комунікантів (1,2 % (19 МАК)) (див.: Приклад **9**), або *переформулює комплімент власними словами* (0,1 % (2 МАК)).

Особливістю драматичних творів є *відсутність* реакції (20,3 %) (див.: Приклади **4, 5, 8**), адже в полілогах адресат часто не відразу сприймає комплімент, акт чи сцена закінчується компліментом, або ж мовець переводить розмову в інше русло, перш ніж адресат реагує на комплімент.

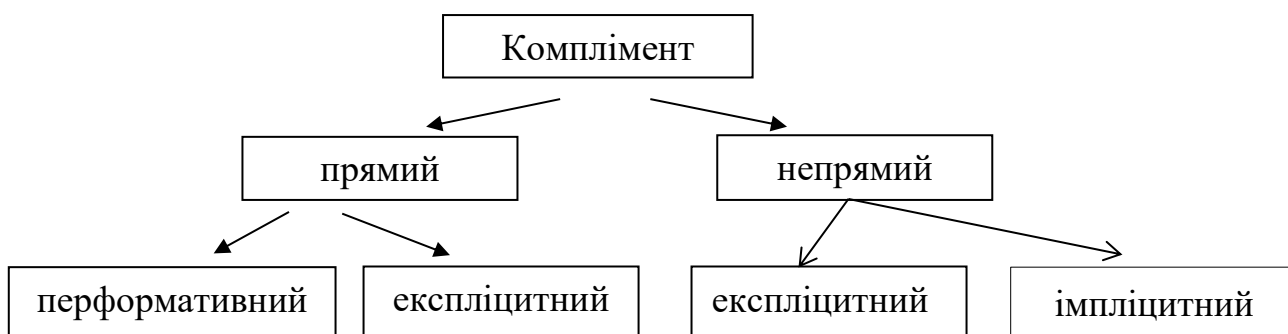
У ході дослідження проаналізовано, як такі *екстралінгвальні чинники* як *стать і статус* співрозмовників впливають на висловлення компліментів. Гендерний аналіз виявив, що 61,8 % (961 МАК) компліментів роблять чоловікам, 37,7 % (586 МАК) – жінкам, 0,5 % (8 МАК) – колективному адресату. Жінки найчастіше отримують компліменти своєї зовнішності (15,8 % (247 МАК)) та внутрішньому світу (15,6 % (243 МАК)), чоловіки – внутрішньому світу (36,1 % (562 МАК)) чи досягненням та вмінням (16,6 % (258 МАК)), а зовнішність (4,5 % (71 МАК)) та власність (3,2 % (51 МАК)) представлені найменшою кількістю прикладів. Чоловіки (27,7 % (431 МАК)), як і жінки (9,3 % (145 МАК)), під час висловлення компліментів насамперед прагнуть виразити емоції, а також встановити солідарність

зі співрозмовником (20,5 % (319 МАК) та 9 % (141 МАК) відповідно). Через комплімент частіше підбадьорюють чоловіків (7,5 % (117 МАК)), а не жінок (2,6 % (41 МАК)). 15,3 % (238 МАК) чоловіків та 6,8 % (106 МАК) жінок завдяки компліменту встановлюють комунікативну рівновагу.

Статус співрозмовників залежить від їхнього місця в соціальній ієрархії. Висновки науковців (Л. О. Кокойло, М. Ю. Федосюк, К. Дуттлінгер, Дж. Холмс, Н. Вольфсон) про найбільшу кількість компліментів між рівноправними співрозмовниками підтвердило і наше дослідження (60,5 % (940 МАК)). В асиметричних ситуаціях мовець частіше висловлює комплімент адресатові з нижчим (23,2 % (361 МАК)), ніж з вищим соціальним статусом (16,3 % (254 МАК)). Статус співрозмовників фактично не впливає на вибір теми компліменту, рівноправному адресату мовець висловлює комплімент стосовно *внутрішнього світу* (28,2 % (439 МАК)), *зовнішності* (14 % (219 МАК)), *досягненням та вмінням* (13,7 % (214 МАК)) та *власності* (3,7 % (58 МАК)). Такими ж є тематичні співвідношення і в асиметричних ситуаціях. Через компліменти рівноправному адресатові мовець *виражає емоції* (23,4 % (364 МАК)), *встановлює солідарність* (18,8 % (293 МАК)), *комунікативну рівновагу* (12 % (188 МАК)) та *впливає на нього* (6 % (93 МАК)). Мовець з вищим статусом висловлює компліменти з метою *встановлення солідарності* (9,1 % (142 МАК)), *комунікативної рівноваги* (6,5 % (101 МАК)) та *вираження емоцій* (5,2 % (81 МАК)). Мовець з нижчим статусом насамперед прагне *виразити емоції* (8,4 % (131 МАК)), *встановити комунікативну рівновагу* (3,6 % (57 МАК)), *вплинути на адресата* (1,9 % (30 МАК)) та *встановити солідарність* (1,9 % (30 МАК)).

Застосувавши поділ перформативних висловлювань Дж. Остіна в ТМА на *експліцитні та імпліцитні*, теорію *непрямих МА* Дж. Серля та *теорію імплікатур* Г. П. Грайса, поділяємо компліменти за способом вираження комунікативної інтенції на *прямі та непрямі*, за ступенем експлікації смислу на *прямі перформативні, прямі експліцитні, непрямі експліцитні та непрямі імпліцитні* (див.: Схема 1):

Схема 1

Прямі компліменти. Комплімент є прямим, якщо оцінне судження, що складає пропозиційний зміст компліменту, виражене експліцитно, а його іллокуція відповідає його дослівному значенню. Прямі компліменти поділяємо на *прямі перформативні та прямі експліцитні компліменти*.

Прямі перформативні компліменти нетипові для досліджених фрагментів тексту, адже представлені лише 0,84 % випадків (13 МАК). Такі компліменти

реалізуються перформативним дієсловом *komplimentieren* у застарілому значенні «ввічливо вітати» (див.: Приклад 10), або іменником *Kompliment*.

Прямі експліцитні компліменти. Оцінне значення прямих експліцитних компліментів (45,4 % (706 МАК)) виражене прямими номінаціями з позитивною семантикою, які є індикаторами експліцитного комунікативного наміру мовця. Виокремлюємо базові лексико-синтаксичні конструкції, що типові для таких компліментів: а) Pron. (Sie / du) / Subst. + V + Adj. (див.: Приклад 12); б) словосполучення Adj. + Subst. у різних синтаксичних конструкціях (див.: Приклад 5); в) окличні речення із займенниками «was», «wie», «welch ein» для посилення експресивності (див.: Приклад 1); г) неконвенційні компліменти-звертання у формі (PossPron.) + Adj. + Subst. (див.: Приклади 3, 4, 6, 8).

Непрямі компліменти – це такі МА, в яких експліцитно виражена іллокутивна сила не відповідає реальній іллокуції (за В. Я. Міщенко). Серед непрямих (53,76 % (836 МАК)) виокремлюємо *непрямі експліцитні* та *непрямі імпліцитні* компліменти.

Непрямі експліцитні компліменти налічують 25,4 % (395 МАК). У таких компліментів оцінне судження виражене експліцитно, проте самі компліменти а) висловлені узагальнено, у т. ч. й конкретному адресатові: (13) «NATHAN [...] Ich weiß, wie gute Menschen denken; weiß, Daß alle Länder gute Menschen tragen. TEMPELHERR Mit Unterschied, doch hoffentlich?» (G. E. Lessing «Nathan der Weise»); б) опосередковано – мовець передає комплімент іншій людині, або висловлює його через іншого співрозмовника в присутності адресата: (14) «SALADIN [...] Auf Recha zugehend, um sie dem Tempelherrn zuzuführen: Komm, liebes Mädchen, Komm! Nimms mit ihm nicht so genau, Denn wär' Er anders; wär' er minder warm und stolz: Er hätt' es bleiben lassen, dich zu retten [...]» (G. E. Lessing «Nathan der Weise»); в) експліцитно виражена позитивна оцінка компліменту поєднується з негативною чи позитивною оцінкою інших мовленнєвих дій, наприклад, докору: (15) «DAJA Ihr seid so gut, und zugleich so schlimm! [...]» (G. E. Lessing «Nathan der Weise»), звинувачення або побажання, подяки.

Непрямі імпліцитні компліменти (28,36 % (441 МАК)). Згідно з теорією імплікатур, комплімент є імпліцитним, якщо мовець висловлює одне, а імплікує інше, тобто пропозиційний зміст розпізнається шляхом прагматичного виводу з пропозиції прямого іллокутивного акту (за В. Я. Міщенко). До цієї групи належать компліменти, в яких: а) імпліцитно виражений оцінний предикат через заперечення негативною або позитивною оцінкою: (16) «MARIANNE Ich bin nur froh, daß du nicht dumm bist [...]. ALFRED Du denkst zuviel» (Ö. v. Horvath «Geschichten aus dem Wiener Wald»); б) компліменти у формі роздумів, крізь призму власних переживань (17) «WERNER [...] So dachte ich wieder: Nein, du wirst nicht betteln gehen; du wirst zum Major Tellheim gehen; der wird seinen letzten Pfennig mit dir teilen; der wird dich zu Tode füttern; bei dem wirst du als ein ehrlicher Kerl sterben können. V. TELLHEIM indem er Werners Hand ergreift: Und, Kamerad, das denkst du nicht noch?» (G. E. Lessing «Minna von Barnhelm»); в) ідіоматичні компліменти: (18) «EINIGE ANDRE Horch der verstehts! Der hat Pfiffe [...]» (J. W. Goethe «Egmont»); г) компліменти з повністю вираженим пропозиційним змістом, т. зв. компліменти-натяки: (19) «DAS FRÄULEIN Geh! Ich bitte dich. Er wird mich von nun an öftre so, als geputzt sehen. FRANCISKA O, Sie kennen Sich, mein Fräulein. DAS FRÄULEIN

nach einem kurzen Nachdenken: Wahrhaftig, Mädchen, du hast es wiederum getroffen) (G. E. Lessing «Minna von Barnhelm»); г) невербальний комплімент: (20) «*DER GATTE küßt sie: Du hast eigentlich graue Augen, anfangs hab' ich gemeint, sie sind schwarz. DAS SÜSSE MÄDEL Na sind s' dir vielleicht nicht schön genug? DER GATTE küßt ihre Augen. DAS SÜSSE MÄDEL Nein, nein [...]*» (A. Schnitzler «Reigen»); д) імпліцитно виражений непрямий комплімент, що є складовою частиною інших МА, наприклад, обіцянки чи докору: (21) «*CLÄRCHEN Und ich habe nicht Arme, nicht Mark wie ihr, doch hab ich was euch allen eben fehlt Mut und Verachtung der Gefahr [...]* JETTER Schaff sie beiseite, sie dauert mich» (J. W. Goethe «Egmont»).

Дослідження лексико-граматичних засобів виявило, що експліцитні компліменти найчастіше реалізуються через *прикметники* (286 одиниць, ужиті 1267 разів), що характеризують внутрішній світ: *gut* (191), *edel* (63), *groß* (44) або зовнішність адресата: *schön* (156), *süß* (36), *jung* (26), *hübsch* (14), *lieb* (12), *hold* (10). Менш поширеними є *іменники* (189 одиниць, ужиті 410 разів): символ доброти та чистоти – *Engel/Engerl* (34), номіналізоване перформативне вживання компліменту – *Kompliment* (12), іменники *Tugend* (10), *Schönheit* (10), *Güte* (9), що використовуються для позначення внутрішнього світу адресата та його зовнішності.

Стилістичний аналіз особливостей компліментів виявив, що лише для 127 компліментів (8,2 % від усього фактичного матеріалу) характерне використання таких образно-стилістичних засобів як *метафора*: (22) «*Ei, du mein goldnes Mädchen, Herzens-Braut!*» (H. v. Kleist «Der zerbrochne Krug»); *порівняння*: (23) «*Ihr kommt wie ein Engel des Himmels [...]*» (J. W. Goethe «Egmont»); *символ, метонімія, перифраз, антитеза, фразеологізм, оксюморон, гіпербола, анафора, градація та епітет*.

У третьому розділі «**Еволюція компліменту в німецькомовних драматичних творах XVIII–XX ст.**» окреслено теоретичні аспекти історичної прагмалінгвістики та діяхронної лінгвокультурології, необхідні для дослідження компліменту в діяхронному розрізі, подано коротку суспільно-історичну та культурно-естетичну характеристику семи досліджуваних літературних епох, відтворено еволюцію комунікативних інтенцій мовця та їхнього відображення у функціях компліментів, висвітлено зміни в тематично-сміслових особливостях компліментів, охарактеризовано реакцію на комплімент у діяхронному розрізі, показано динаміку впливу екстралінгвальних чинників на висловлення компліментів протягом XVIII–XX ст..

Діяхронні ракурси мовознавчих дисциплін (історична прагмалінгвістика та діяхронна лінгвокультурологія) слугують основою для дослідження еволюції компліменту впродовж XVIII–XX ст. Вихідною позицією аналізу обираємо XVIII ст., адже саме тоді етикетний, бароковий комплімент видозмінюється, починає відходити від старих середньовічних традицій та стає базою сучасного компліменту. Узявши за основу поділ літературних періодів в «Історії німецької літератури. Від початків до сучасності» під заг. ред. В. Бойтіна та враховуючи теоретичні літературознавчі роботи, виокремлено п'ять основних епох: *Просвітництво* (1750–1789) (Г. Е. Лессінг та ін.); *Ваймарська класика* (1789–1810) (Й. В. Гете, Ф. Шиллер); *Бідермаєр* (1815–1848) (Ф. Раймунд, Ф. Геббель, Г. Бюхнер

та ін.); *Літературний модернізм* (1890–1918) (А. Шніцлер, Г. ф. Гофмансталь, Ф. Ведекінд та ін.); *Післявоєнний період* (1945–1981) (Б. Брехт, М. Фріш, Ф. Дюрренматт та ін.); а також дві перехідні: *«Між класикою, романтикою та якобінізмом»* (1810–1820) (Г. фон Кляйст) та епоху *Ваймарської республіки* (1918–1933) (О. фон Горват, Г. Гауптманн та ін.), в межах яких досліджено становлення ввічливості та її реалізацію в МА компліменті.

Суспільно-історичні події кожної епохи впливають на формування ментальності, естетичних смаків, морально-духовних цінностей, ввічливих норм спілкування та їхнє відображення в особливостях висловлення компліментів. Еволюцію комунікативних інтенцій мовців упродовж XVIII–XX ст. відображено на діаграмі 1:

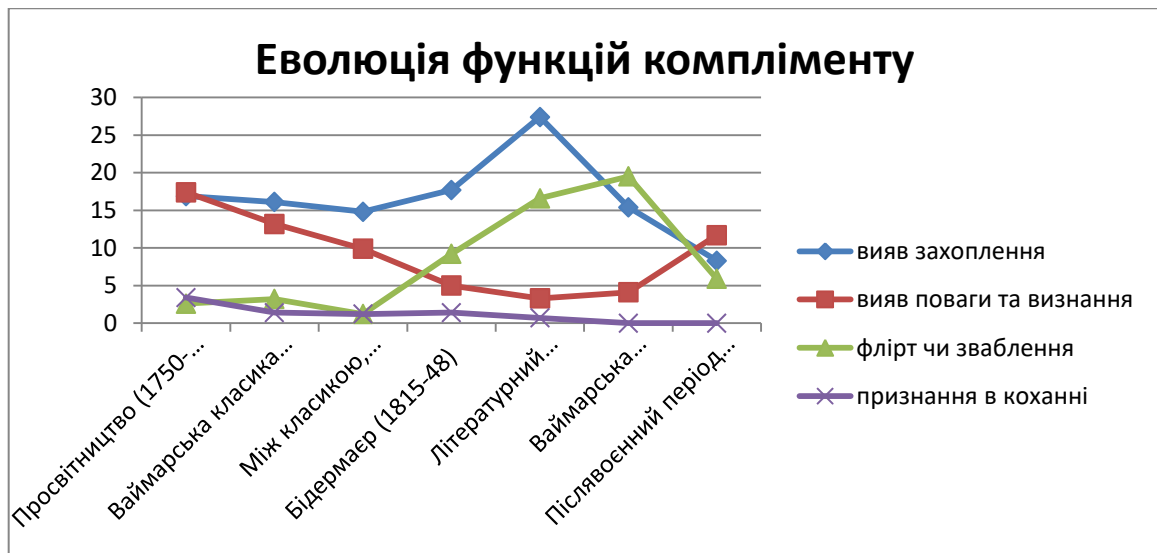
Діаграма 1:

У діахронному розрізі розподіл найуживанішої комунікативної інтенції мовця – *виразити емоції* – є досить нерівномірним. Якщо для 40,3 % мовців (141 МАК) в епоху Просвітництва та для 47,9 % мовців (147 МАК) у період Літературного модернізму цей намір найважливіший і суттєво переважає інші, то в перехідну епоху «Між класикою, романтикою та якобінізмом» (27,2 % (22 МАК)) і Післявоєнний період (25,9 % мовців (53 МАК)) кількість таких компліментів суттєво зменшується. Частка компліментів з інтенцією *встановлення солідарності* протягом XVIII–XX ст. поступово зростає, досягнувши найвищого рівня в епоху Ваймарської республіки (44,7 % (55 МАК)). Бажання мовця *встановити комунікативну рівновагу* найчастіше виражено в компліментах епохи «Між класикою, романтикою та якобінізмом» (34,6 % (28 МАК)). Намагання мовця *вплинути на адресата* притаманно для епохи Ваймарської класики (17,8 % (62 МАК))

У межах найпоширенішої комунікативної інтенції *виразити емоції* простежуємо еволюцію таких функцій як *вияв захоплення, поваги та визнання, флірт чи зваблення та освідчення в коханні*. (див.: Діаграма 2)

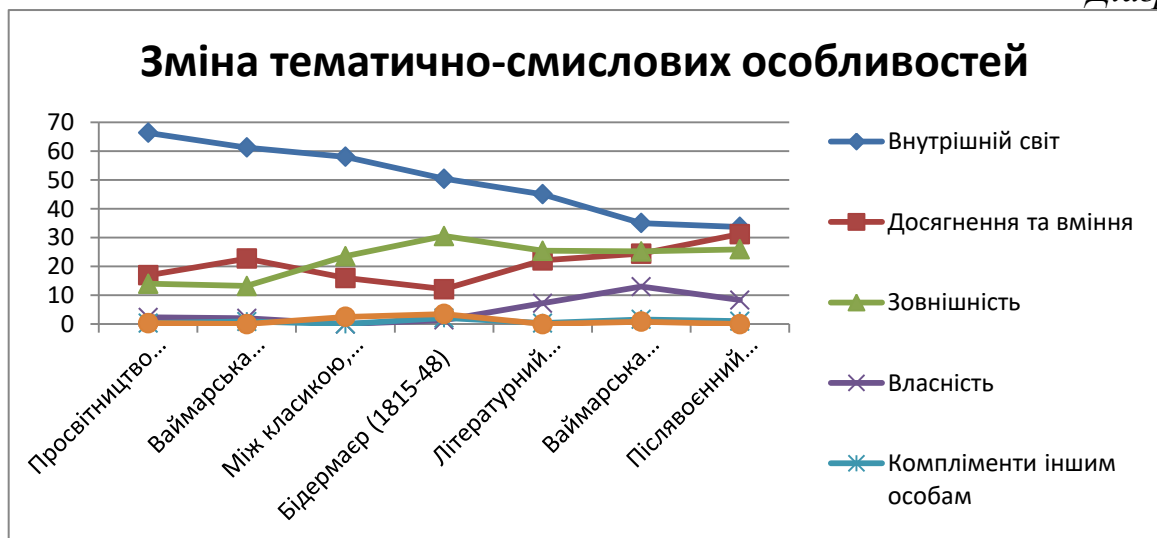
Діаграма 2:

Кількість компліментів з функцією *поваги та визнання* суттєво зменшується від епохи Просвітництва ((17,4 %) (46 МАК)) до періоду Літературного модернізму (3,3 % (10 МАК)). Низхідну тенденцію зауважуємо і в компліментах з функцією *освідчення в коханні*: в епосі Просвітництва їх вживають у 3,4 % випадків (12 МАК), а в останніх двох епохах не виявлено жодного такого компліменту. Протилежне бачимо з функціями *вияв захоплення* та *флірт чи зваблення*. Компліменти з функцією *вияв захоплення* найуживаніші в період Літературного модернізму (27,4 % (84 МАК)), проте вже в наступні епохи їхня кількість різко падає. Функція *флірту чи зваблення* досягає найвищого значення в епоху Ваймарської республіки (19,5 % (24 МАК)).

Дослідження тематично-сміслових характеристик компліментів свідчить про зниження кількості компліментів *внутрішньому світові* адресата. Якщо в епоху Просвітництва (66,3 % (232 МАК)) такі компліменти зі значним відривом випереджають усі інші тематично-сміслові групи, то в усі подальші епохи їхня кількість неухильно зменшується, досягнувши свого найнижчого рівня в Післявоєнний період (33,7 % (69 МАК)) (див.: Діаграма 3):

Діаграма 3:

У Післявоєнний період важливими стають *досягнення та вміння* адресата (31,2 % (64 МАК)). Подібну тенденцію спостерігаємо і в компліментах *власності*

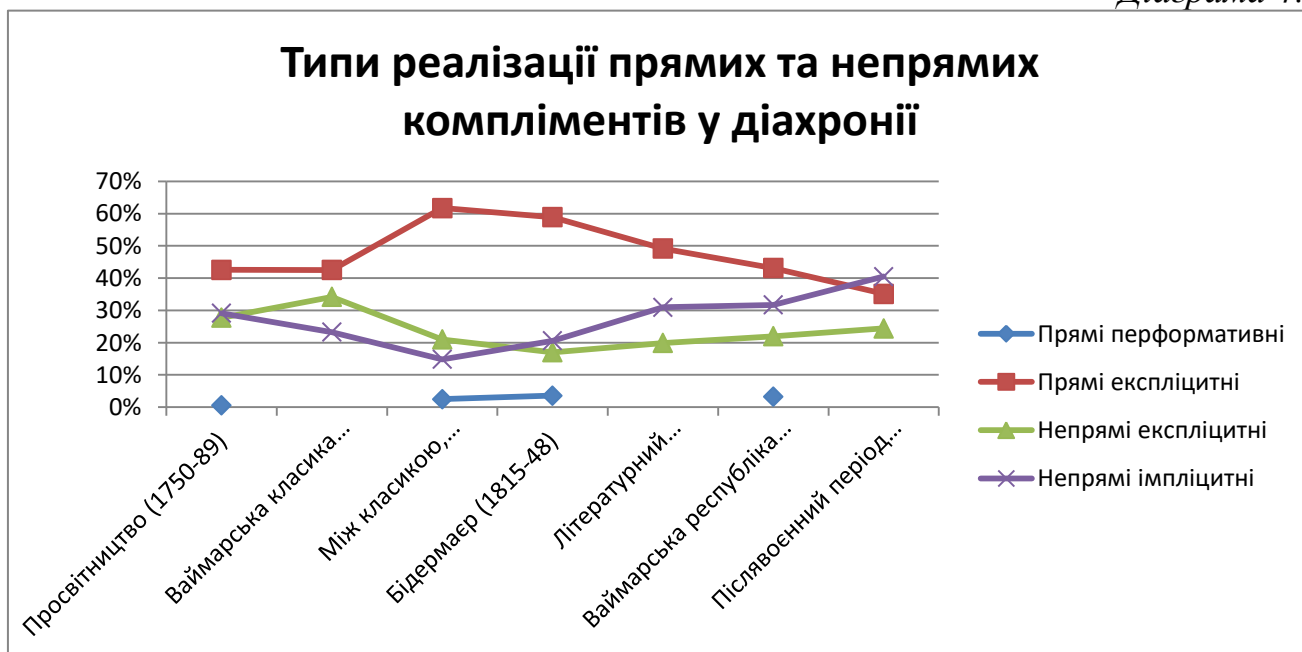
адресата, що найчастіше вживаються в останні три епохи. Компліменти *зовнішності* найчастіше висловлюють в епоху Бідермаєру (30,5 % (43 МАК)), найменше – в епоху Ваймарської класики (13,2 % (46 МАК)).

Фактичний матеріал засвідчив, що протягом XVIII–XX ст. найпоширенішою є негативна реакція на комплімент. Найбільшу кількість негативних реакцій містять компліменти епохи Просвітництва (63,7 % (223 МАК)) та Літературного модернізму (62,2 % (191 МАК)). Спостерігаємо тенденцію до зниження кількості позитивних реакцій, зокрема в епоху Літературного модернізму їхня частка зменшується до 14 % (43 МАК) і в Післявоєнному періоді до 11,7 % (27 МАК). Гібридна реакція типова для всіх епох і коливається між 2,5 % та 13,8 %.

Діахронний аналіз *статусу* співрозмовників на матеріалі корпусу виявив, що протягом 1750-1820 рр., приблизно половину компліментів висловлювали рівноправним за статусом адресатам, з середини XIX ст. кількість таких компліментів зростає до 80,5 % (247 МАК) в епоху Літературного модернізму. Аналіз *гендерного аспекту* засвідчив, що у XVIII ст. адресатами компліментів є переважно чоловіки, оскільки жінки відіграють як у тогочасному суспільстві, так і в драматичних творах радше другорядну роль. Відзначаємо поступову тенденцію до збільшення кількості компліментів у гомогенній парі Ж-Ж. Найбільше таких компліментів висловлюють внутрішньому світові та зовнішності адресата з метою встановлення солідарності.

Упродовж аналізованого періоду змінюється кількість прямих та непрямих компліментів та типів реалізації їхніх експліцитних та імпліцитних смислів (див.: Діаграма 4):

Діаграма 4.:

Спостерігаємо тенденцію до зниження кількості *прямих експліцитних* компліментів до 35 % (72 МАК) у Післявоєнний період. Відповідно *непрямі імпліцитні* компліменти в перехідну епоху «Між класикою, романтикою та якобінізмом» представлені найменшою кількістю прикладів (15 %) (12 МАК), а в Післявоєнний період найбільшою (40 % (83 МАК)). *Непрямі експліцитні* компліменти найуживаніші в епоху Ваймарської класики – 34 % (119 МАК).

Упродовж 1750–1820 рр. фліртують, передовсім уживаючи непрямі імпліцитні компліменти. У 1750–1848 рр. найчастіше висловлюють прямі експліцитні компліменти внутрішньому світові, а протягом 1810–1918 рр. – зовнішності адресата.

ВИСНОВКИ

Пропонована дисертація є комплексним лінгвопрагматичним дослідженням МА компліменту та його еволюції в німецькомовних драматичних творах XVIII–XX ст., що базується на основних засадах ТМА, історичної прагмалінгвістики та діяхронної лінгвокультурології. Комплімент трактуємо як поліфункціональний емотивно-оцінний фатичний МА, через який мовець виражає власні емоції, позитивно оцінює внутрішній світ, зовнішність, досягнення, вміння чи власність адресата з метою викликати в нього симпатію чи прихильність, встановити солідарність і комунікативну рівновагу та вплинути на адресата, який через позитивну, негативну чи гібридну реакції вербально або невербально реагує на комплімент. Обов'язковими умовами реалізації компліменту є контекстуальні та фонові знання мовця та адресата, психологічні, ситуативні та логічні пресупозиції, комунікативна мета, щирість, прагматична коректність та відчуття симпатії до адресата.

У результаті дослідження встановлено, що структура компліменту не обмежується його секвенційним характером (інтенція – реакція), а передбачає психолінгвальні пресупозиції та ґрунтується на психоемоційних потребах у вираженні любові, поваги, симпатії до адресата. Разом з тим ця структура обумовлена стратегією ввічливості та соціальними і культурно-етичними нормами епохи. З позиції породження висловлювання комплімент розглядаємо як ситуативно обумовлену комунікативну подію, що включає психоемоційний стан мовця, потреби та мотиви, комунікативні інтенції та їхнє мовне вираження у формі пропозицій з метою реалізації прагматичної функції та реакцію мовця на іллокуцію. Розбіжності між іллокуцією та локуцією породжують різні смисли, а розбіжності між іллокуцією та перлокуцією призводять до комунікативних невдач.

Емоції та почуття мовця втілюються в його комунікативні наміри: *виразити емоції* (37 %), *встановити солідарність* (29,9 %), *комунікативну рівновагу* (22,3 %), *вплинути на адресата* (10,2 %), *виразити конвенційну ввічливість* (0,84 %). Діяхронний аналіз комунікативної інтенції мовця – *виразити емоції* – засвідчує її нерівномірний розподіл (між 47,9 % в епоху Літературного модернізму та 25,9 % у Післявоєнний період). Частка компліментів з інтенцією *встановлення солідарності* протягом XVIII–XX ст. поступово зростає. Бажання мовця *встановити комунікативну рівновагу* найчастіше виражено в компліментах епохи «Між класикою, романтикою та якобінізмом» (34,6 %). Намагання мовця *вплинути на адресата* притаманно для епохи Ваймарської класики (17,8 %).

Комунікативні інтенції реалізуються у прагматичних *функціях* (смыслах) компліменту: а) *вияв солідарності чи симпатії* (25,1 %); б) *вияв захоплення* (17,5 %); в) *вияв поваги та визнання* (10,4 %); г) *засіб підбадьорення та стимулу* (10,2 %); г) *пом'якшення критики* (9,2 %); д) *флірт чи зваблення* (7,8 %); е) *завуалювання*

прохань (5,2 %); є) початок розмови / привітання / встановлення контакту (4,8 %); ж) вияв вдячності (4,2 %); з) пом'якшення відмови (1,9 %); и) освідчення в коханні (1,4 %); і) елемент вибачення (0,9 %); ї) пом'якшення образи (0,84 %); й) вияв конвенційної ввічливості (0,84 %).

У тематично-смісловому аспекті встановлено компліменти щодо внутрішнього світу (52,3 %); досягнень та вмінь (21,2 %); зовнішності (20,5 %) та власності (4,6 %) адресата. Дослідження еволюції тематично-сміслових особливостей компліментів засвідчило суттєве зниження кількості компліментів внутрішньому світові та зростання кількості компліментів досягненням, вмінням та власності адресата.

Виокремлено три види реакції на комплімент: *позитивну, негативну та гібридну*. Найпоширенішою є негативна реакція (54,1 %): компліменти *ігнорують* (29,8 %), *абсолютно відхиляють* (8,3 %), *перепитують* мовця (6,1 %), *змінюють тему розмови* (2,8 %), *перебивають* співрозмовника (1,7 %), *висловлюють сумнів* (1,7 %) та *сарказм або іронію* (1,0 %). Позитивна реакція (16,8 %) відбувається через: 1) *прийняття компліменту (підтвердження* (3,3 %), *радість* (1,0 %), *подяка* (0,6 %), *самовихваляння* (0,4 %)) чи *зустрічні позитивні висловлювання* (7,4 %) (*комплімент у відповідь* (5,2 %), *підбадьорення* (1,1 %), *похвала* (0,5 %), *лестощі* (0,4 %), *пропозиція* (0,2 %)). Характерною особливістю драматичних текстів є *невербальна позитивна* (4,1 %) (поклін, зворушення, обійми, усмішка, збентеження, радість, поцілунок тощо) та *негативна* (2,7 %) (байдужість, страждання, лють, страх, роздратування, розпач, іронічний сміх тощо) реакції. Позитивні й негативні невербальні реакції визначено з ремарок драматургів. Гібридна реакція (8,7 %) об'єднує як прийняття, так і відхилення компліменту з метою уникнення самовихваляння. Адресант *коментує* об'єкт позитивної оцінки (4,8 %), *знецінює, послаблює чи обмежує компліментарну оцінку* (2,6 %), *зміщує акцент* на інших комунікантів (1,2 %), або *переформулює комплімент власними словами* (0,1 %). Особливістю драматичних творів є *відсутність* (20,3 %) реакції, адже в полілогах адресат часто не відразу сприймає комплімент, акт чи сцена закінчується компліментом, або ж мовець переводить розмову в інше русло, перш ніж адресат реагує на комплімент. Діахронний аналіз засвідчив переважно негативну реакцію на комплімент з порушенням максимум мовленнєвого спілкування (згоди, тактовності, великодушності) протягом XVIII–XX ст.; виявив тенденцію до зниження кількості позитивних реакцій до 11,7 % у Післявоєнний період. Гібридна реакція спостерігається у всіх літературних епохах і коливається між 2,5 % в епоху «Між класикою, романтикою та якобінізмом» та 13,8 % в епоху Ваймарської республіки.

Гендерний аналіз виявив, що 61,8 % компліментів роблять чоловікам, 37,7 % жінкам, 0,5 % – колективному адресату. У XVIII ст. адресатами компліментів є переважно чоловіки, оскільки жінки відіграють як у тогочасному суспільстві, так і в драматичних творах радше другорядну роль. Відзначаємо поступову тенденцію до збільшення кількості компліментів у гомогенній парі Ж–Ж. Найбільше таких компліментів висловлюють внутрішньому світові та зовнішності адресата з метою встановлення солідарності.

Компліменти зазвичай вживаються між рівноправними за *статусом* комунікантами (60,5 %). В асиметричних ситуаціях мовець частіше висловлює

комплімент адресатові з нижчим соціальним статусом (23,2 %). Діахронний аналіз виявив, що протягом 1750–1820 рр. приблизно половину компліментів висловлюють нерівноправним за статусом адресатам, оскільки в проблематиці драм цього періоду часто закладені конфлікти, що виникають через соціальну нерівність. З середини ХІХ ст. кількість компліментів рівноправним співрозмовникам суттєво зростає, адже відбувається відхід від конвенційних норм увічливості, демократизація всіх сфер суспільного життя.

За способом вираження комунікативної інтенції компліменти в драматичних творах поділяємо на *прямі* (46,24 %) та *непрямі* (53,76 %), за ступенем експлікації смислу на *прямі перформативні* (0,84 %), *прямі експліцитні* (45,4 %), *непрямі експліцитні* (25,4 %) та *непрямі імпліцитні* (28,36 %). У діахронному аспекті встановлено зниження кількості прямих експліцитних компліментів наприкінці ХХ ст. та тенденцію до збільшення кількості непрямих імпліцитних компліментів у ХІХ–ХХ ст. через бажання авторів вкласти в уста персонажів додаткові імпліцитні смисли, що передовсім обумовлено виникненням модерністської драми, для якої характерно переважання імпліцитних смислів. Оскільки комплімент передає інтенцію мовця в завуальованій формі, він не має сталих експліцитних форм вираження. Його супроводжують мовні маркери, які опосередковано сигналізують про інтенцію мовця: насамперед це прикметники та іменники з оцінною семантикою, зокрема у формі елятиву.

Еволюція компліменту в драматичних текстах свідчить про тенденцію розвитку смислової структури компліменту від емоційного до раціонального, що спричинено зміною соціально-економічних відносин, морально-етичних та культурно-естетичних цінностей німецькомовного етносу.

Подальшою перспективою роботи вважаємо дослідження компліменту в його вертикальному розгортанні, тобто з позиції генології та дискурсології. Методологію дослідження компліменту в межах історичної прагмалінгвістики можна застосувати для діахронного аналізу інших МА або типологічних досліджень на матеріалі різних мов.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Микитюк Ю. В. Типи реалізації експліцитних та імпліцитних смислів під час висловлення прямих та непрямих компліментів / Ю. В. Микитюк // *Science and Education a New Dimension. Philology*, IV (26). – Budapest, 2016. – Issue 106. – С. 56-60.
2. Микитюк Ю. В. Розуміння компліменту як мовленнєвого акту в працях учених ХХ – поч. ХХІ ст. / Ю. В. Микитюк // *Наукові записки. Серія: Філол. науки (мовознавство)*. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 81 (2). – С. 330-333.
3. Микитюк Ю. В. Відмежування компліменту від суміжних мовленнєвих актів / Ю. В. Микитюк // *Наукові записки. Серія: Філол. науки (мовознавство)*. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – Вип. 105 (2). – С. 519-524.
4. Микитюк Ю. В. Типи реакцій на компліментарне висловлювання (на основі драми Г. Е. Лессінга «Мінна фон Барнгельм, або Солдатське щастя») /

Ю. В. Микитюк // Наукові записки. Серія: Філол. науки (мовознавство). – Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2015. – Вип. 138. – С. 208-213.

5. Микитюк Ю. В. Функції компліменту в міжлюдській комунікації (на базі малої прози німецькомовних письменників XVIII–XX ст.) / Ю. В. Микитюк // Мова і культура (наук. журн.). – К.: Видавн. дім Дмитра Бурого, 2009. – Вип. 12. – Т. III (128). – С. 138-143.

6. Микитюк Ю. В. Діахронія розвитку компліменту в німецькомовній літературі (на основі малої прози XVIII–XX ст.) / Ю. В. Микитюк // Мова і культура (наук. журн.). – К.: Видавн. дім Дмитра Бурого, 2010. – Вип. 13. – Т. II (138). – С. 90-95.

7. Микитюк Ю. В. Комплімент як двочленний мовленнєвий акт / Ю. В. Микитюк // Матеріали Всеукраїнської наукової студентської конференції «Зіставне вивчення германських та романських мов і літератур» (17-18 березня 2009 року). Донецьк: ДонНУ, 2009. – Том 2. – С. 53-54.

8. Микитюк Ю. В. Комплімент і похвала: критерії розрізнення двох суміжних мовленнєвих актів / Ю. В. Микитюк // Дискурсні стратегії лінгвістики ХХІ століття: зб. матер. конф. (укр., англ., рос., нім., франц., польск. мовами). – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – С. 166-168.

9. Mykytyuk Y. Geschlechtsspezifische Besonderheiten der Realisierung von Komplimenten und Komplimentenwiderungen in den deutschsprachigen Dramen des 18. – 20. Jahrhunderts / Y. Mykytyuk / Німецька мова в Україні: традиції та перспективи розвитку = Deutsche Sprache in der Ukraine: Kontinuitäten und Entwicklungen: Матеріали ХХІІІ Міжнародної науково-практичної конференції Асоціації українських германістів (4-6 жовтня 2016 р.). – Львів: ПАІС, 2016. – С. 103-105.

АНОТАЦІЯ

Микитюк Ю. В. Комплімент як мовленнєвий акт (на матеріалі німецькомовних драматичних творів XVIII–XX ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови (німецька). – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017.

– У дисертаційній роботі здійснено комплексний лінгвопрагматичний аналіз мовленнєвого акту компліменту в німецькомовних драматичних творах XVIII–XX ст., сформульовано теоретичні засади вивчення компліменту та виокремлено умови його реалізації, експліковано дефініцію компліменту та відмежовано його від суміжних мовленнєвих актів, досліджено комунікативні інтенції мовця та їхню еволюцію протягом XVIII–XX ст., визначено функції компліменту в драматичних творах та простежено динаміку їхніх змін, проаналізовано тематично-сміслові особливості компліментів, встановлено типи реакції на комплімент та простежено зміни в сприйнятті компліментів адресатом, розглянуто динаміку впливу екстралінгвальних чинників на висловлення компліментів, ідентифіковано мовні засоби реалізації компліменту.

Ключові слова: комплімент, мовленнєвий акт, драматичні твори, лінгвопрагматика, історична прагмалінгвістика, ввічливість, діахронний аналіз.

АННОТАЦИЯ

Микитюк Ю.В. Комплимент как речевой акт (на материале немецкоязычных драматических произведений XVIII–XX ст.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки (немецкий). – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2017.

В диссертационной работе осуществлен комплексный лингвопрагматический анализ речевого акта комплимент в немецкоязычных драматических произведениях XVIII–XX ст., сформулированы теоретические основы изучения комплимента, предложена дефиниция комплимента и определены условия и критерии его реализации и отмежевания от речевых актов похвалы, лести, приветствия и поздравления, исследованы коммуникативные интенции говорящего и их эволюция в течение XVIII–XX ст., определены функции комплимента в драматических произведениях и прослежена динамика их изменений, проанализированы тематические особенности комплиментов, установлены виды реакции на комплимент и прослежены изменения в его восприятии, рассмотрена динамика влияния экстралингвальных факторов на комплимент, идентифицированы языковые средства реализации комплимента.

Ключевые слова: комплимент, речевой акт, драматические произведения, лингвопрагматика, историческая прагмалингвистика, вежливость, диахронный анализ.

SUMMARY

Mykytyuk Y.V. Compliment as a speech act (based on the 18th-20th cc. German drama. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology, Speciality: 10.02.04 – Germanic Languages. – Ivan Franko National University of Lviv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2017.

The given thesis amounts to a comprehensive study of the compliment as a speech act as regards its language pragmatics and evolution in the texts of German drama written during the 18th-20th cc. It proceeds from the main principles of speech acts theory as well as the ideas of historical pragmatics and diachronic studies in language culture. The compliment is treated as a many-faceted emotionally loaded phatic speech act that serves the speaker to express his sensual state and positively assess the inner world, appearance, achievements, skills or eventually property of the addressee with the purpose of arising the latter's kind attitude. It can also serve as a means of establishing solidarity and balance in communication or ultimately induce the addressee to (non-)verbally react to the uttered compliment through positive, negative or ambivalent responses. The context/background knowledge of both the speaker and the addressee as well as certain interactive, situational or logical presuppositions and communicative purpose as a prerequisite for sincerity, pragmatic correctness and kind predisposition towards the recipient are taken for the necessary conditions of the compliment to be felicitously paid.

The emotions of the speaker as well as his feelings tend to get manifested in his communicative intentions. These can serve the speaker to not only express emotions or establish solidarity and communicative equilibrium, but also to affect the addressee and meet the expectations of conventional politeness. The compliment's potentials get realized in its pragmatic functions (senses) which could be a manifestation of solidarity, adoration, respect, recognition, encouragement, inducement, impetus and assuaging criticism. As a speech act it can be uttered to flirt or even seduce the recipient. It could also figure as a starter of the conversation, a greeting phrase, an expression of gratitude, a mild formula of refusal, admission of amorousness or even confession of being in love, an apologetic or uncontented cue.

A look into the evolution of the thematic-sense peculiarities of the compliment testified to a tangible decrease of the number of compliments paid to the recipient's inner world and, conversely, an increase in the number of complimentary utterances addressing the positive traits of the addressee such as accomplishments, skills and possessions.

Both negative and positive (sporadically nonverbal) reactions to the complement are visible from the texture of stage directions. Both could be reacted to in a mixed way. Accepting a compliment presupposes the addressee's self-praise, although the dramas examined revealed examples of the situations that yielded no reaction to the complement. Diachronically, the compiled corpus of examples for the type of dialogical unities studied seems to reveal that throughout the surveyed material, even though with some external century-induced numeric fluctuations, negative response to compliments are by and large prevalent throughout the period over the corresponding positive compliment-induced retorts. The compliment is typically paid in a situation involving equal-status participants. The descending social scale toward the recipient triggers off a higher occurrence of complimentary utterances. Also, surprisingly, males are complimented more often than females.

In terms of intentionality compliments in dramas fall under direct and indirect utterances which can be expressed both explicitly and implicitly. Understandably, a direct performative mode of expression is not typical of drama, most of the utterances prove non-performative. The compliment is often hedged by definition. For this matter it is stripped of explicitly set forms of expression. The compliment is accompanied by speech markers that are sensitive to the speaker's intentionality, primarily nouns and adjectives of evaluative semantics. The overall meaning evolution of the compliment testified towards the drift from the emotional to the rational. This is attributed to a change of the social-economic relations and moral-ethical norms as well as cultural-aesthetic values that are characteristic of the speakers of German.

Keywords: compliment, speech act, dramas, linguistic pragmatics, historical pragmatics, politeness, diachronic analysis.